

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан природничо-географічного факультету

Л.П.

Міронєць

«31» серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Природно-заповідні території

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 106 Географія

галузь знань: 01 Освіта

спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини)

мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною комісією природничо-географічного факультету

31 серпня 2023 р.

Голова

(Міронєць Л.П., к.пед.н, доцент)

Розробник: Мащенко Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук,
доцент.

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри загальної та регіональної
географії

Протокол № 1 від “30” серпня 2023 року.

Завідувач кафедри

Корнус О.Г., канд. геогр. наук, доцент

---

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань: 10 Природничі науки Спеціальність: 106 Географія галузь знань: 01 Освіта спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)	вибіркова	
Загальна кількість годин – 120		Рік підготовки: 2	
		Семестр 2	
		Лекції 24	
		Практичні, семінарські 24 -	
		Лабораторні -	
		Самостійна робота 72	
		Консультації - -	
	Освітньо-кваліфікаційний ступінь: бакалавр	Вид контролю: залік	

2. Мета навчальної дисципліни «Природно-заповідні території»:

сформувати цілісне уявлення про ознаки, закономірності поширення і діяльність усіх категорій природно-заповідного фонду України та міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи

Завдання навчальної дисципліни:

1. Вивчити структуру природно-заповідного фонду та історію розвитку заповідної справи в Україні.
2. Засвоїти ознаки та функції усіх категорій природно-заповідного фонду України
3. Пояснити географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України
4. Охарактеризувати види природоохоронної та рекреаційної діяльності

на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України

5. Розкрити міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи

3. Очікувані результати навчання з дисципліни

1. Називає елементи структури та види об'єктів заповідної справи, перелічує категорії природно-заповідного фонду України
2. Розуміє ознаки та функції усіх категорій природно-заповідного фонду України
3. Описує зміст заповідної справи та етапи її розвитку в Україні, географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України.
4. Пояснює структуру природно-заповідного фонду та міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи
5. Характеризує види природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України

4..Передумови для вивчення дисципліни

Перед вивченням навчальної дисципліни студенти мають оволодіти знаннями із загального землезнавства, ґрунтознавства, геології, метеорології та кліматології, гідрології, фізичної географії материків та океанів, української мови за професійним спрямуванням, з іноземної мови. Вивчення дисципліни передбачає дотримання положень Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка.

5. Критерії оцінювання результатів навчання:

Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення навчальної дисципліни	Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни
---	--

<p>90-100</p>	<p>студент повністю виконує вимоги навчальної програми зі заповідної справи. Вільно аналізує зміст, структуру, об'єкти заповідної справи та етапи її розвитку в Україні, розуміє ознаки та функції усіх категорій природно-заповідного фонду України. Також характеризує види природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України, пояснює структуру природно заповідного фонду та міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи, описує географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України.</p>
<p>75-89</p>	<p>студент в основному виконує перелічені вище вимоги, але допускає окремі помилки у знанні фактичного матеріалу. Студент засвоїв основні поняття та закономірності курсу, але не повністю розуміє взаємозв'язки між ними. Студент розуміє зміст та структуру заповідної справи та етапи її розвитку в Україні, але не завжди може пояснити різноманітність об'єктів заповідної справи, допускає неістотні помилки у характеристиці ознаки та функції усіх категорій природно-заповідного фонду України. видах природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України, структурі природно заповідного фонду та мінародному співробітництві України в галузі заповідної справи, неповно описує географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України.</p>
<p>60-74</p>	<p>студент загалом виконує найважливіші вимоги навчальної програми, але допускає істотні помилки у характеристиці ознаки та функції усіх категорій природно-заповідного фонду України. видах природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України, структурі природно заповідного фонду та</p>

	<p>мінародному співробітництві України в галузі заповідної справи, фрагментарно описує географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України.</p>
35-59	<p>студент засвоїв деякі поняття і закономірності курсу, але розуміє не усі елементи структури заповідної справи та етапи її розвитку, знає лише деякі ознаки та функції категорій природно-заповідного фонду України, окремі види природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України, окремі форми мінародного співробітництва України в галузі заповідної справи, окремі географічно-созологічні ознаки об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України</p>
0-34	<p>студент не знає основних понять і закономірностей курсу, не засвоїв основних знань про структуру заповідної справи та етапи її розвитку, ознаки та функції категорій природно-заповідного фонду України, не розуміє сутності видів природоохоронної та рекреаційної діяльності на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України, форм мінародного співробітництва України в галузі заповідної справи не розкриває географічно-созологічних ознак об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішанолісової, лісостепової та степової природних зон України</p>

4. Програмовий зміст навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. Зміст заповідної справи та об'єкти природно-заповідного фонду України

Тема 1. Зміст заповідної справи та її історія в Україні

Зміст, структура та об'єкти заповідної справи. Теоретична та практична складові заповідної справи. Об'єкти заповідної справи: матеріальні та ідеальні. Право власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду: державна, комунальна та приватна. Категорії природно-заповідного

фонду України. Поділ об'єктів ПЗФ України на природні території й об'єкти та на штучно створені об'єкти. Поділ територій та об'єктів ПЗФ України за значенням та юридичним статусом.

Історія розвитку заповідної справи в Україні. Перший етап історії розвитку заповідної справи в Україні – примітивно-релігійний. Другий етап історії розвитку заповідної справи в Україні – приватно-феодальний. Третій етап історії розвитку заповідної справи в Україні – науково-пізнавальний. Четвертий етап історії розвитку заповідної справи в Україні – створення державних заповідників та їх мережі. П'ятий етап історії розвитку заповідної справи в Україні – занепадів та підйомів заповідної справи. Шостий етап історії розвитку заповідної справи в Україні – розквіту заповідної справи та формування екологічної мережі

Тема 2. Категорії об'єктів природно-заповідного фонду України

Природні заповідники як категорія природно-заповідного фонду України із абсолютним заповіданням. Функції та завдання заповідників. Вимоги до створення заповідників. Режим регульованої заповідності в заповідниках України. Заказники як категорії природно-заповідного фонду із основною функцією заповідання. Заказники загальнодержавного та місцевого значення. Види заказників за характером об'єктів, що охороняються. Визначення типів режимів заказників України.

Біосферні заповідники (біосферні резервати), їхні функції. Екологічні, економічні та соціальні завдання біосферних резерватів. Функціональне зонування біосферних заповідників. Особливості функціональних зон: заповідної, буферної, зони антропогенних ландшафтів, зони регульованого заповідного режиму. Національні природні парки як категорії природно-заповідного фонду з функціональним зонуванням території. Функції національних природних парків. Функціональне зонування природних національних парків. Особливості функціональних зон НПП: заповідної, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарської. Регіональні ландшафтні парки як категорії природно-заповідного фонду з функціональним зонуванням території. Основні завдання регіональних ландшафтних парків. Пам'ятки природи та заповідні урочища як природні об'єкти природно-заповідного фонду України. Штучні об'єкти природно-заповідного фонду України: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, охоронні зони.

РОЗДІЛ 2. Природоохоронна та рекреаційна діяльність на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України

Тема 3. Природоохоронна діяльність на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України

Режими охорони на територіях та в об'єктах природно-заповідного фонду України. території ПЗФ. Екологічні пріоритети територій ПЗФ. Основні шляхи реалізації режиму охорони на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України. Функція ренатуралізації екосистем та їх компонентів у об'єктах ПЗФ. Основні напрямки відновлювальних заходів на територіях та об'єктах ПЗФ. Відновлення трав'янистих екосистем в у

об'єктах ПЗФ. Відновлення лісових екосистем в у об'єктах ПЗФ. Ренатуралізація водних об'єктів та реінтродукція видів на територіях ПЗФ. Збереження та відновлення етнічних традицій природокористування на територіях ПЗФ та суміжних з ними ділянках. Організаційне забезпечення та історія збереження етнічних традицій природокористування в світі та Україні. Відновлення давніх традицій природокористування на теренах природно-заповідного фонду України. Наукові дослідження територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Літопис природи. Освітньо-виховна діяльність на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду

Тема 4. Рекреаційна діяльність на територіях та в об'єктах природно-заповідного фонду України

Установи та види рекреації на природно-заповідних територіях та об'єктах. Екскурсійна діяльність та екотуризм у межах природно-заповідного фонду України. Рекреаційна діяльність на територіях екстенсивної та інтенсивної рекреації об'єктів ПЗФ багатофункціонального призначення. Комплекс вимог до розробки та облаштування екологічних стежок на територіях об'єктів ПЗФ Еколого-освітні стежки на територіях об'єктів ПЗФ багатофункціонального призначення в Україні. Еколого-освітня стежка «На гору Говерла» у Карпатському національному природному парку, Види рекреаційної діяльності у межах природно-заповідного фонду України. Різновиди традиційного туризму, полювання, рибальство, екстремальний туризм як форми популярної рекреаційної діяльності у межах ПЗФ. Фінансово-економічні аспекти рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. видів платних послуг, які можуть надаватися установами ПЗФ України.

РОЗДІЛ 3. Об'єкти природно-заповідного фонду та міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи

Тема 5. Структура природно заповідного фонду України та її відповідність міжнародній класифікації заповідних територій МСОП

Структура природно-заповідного фонду України. Закономірності розміщення територій та об'єктів ПЗФ в Україні. Міжнародна класифікація заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи. Характеристика категорій заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи (МСОП). Відповідність категорій природно-заповідного фонду України категоріям. Міжнародного союзу охорони природи. Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди, «червоні» переліки видів. Транскордонні природоохоронні території в Україні.

Тема 6. Зонально-регіональний огляд об'єктів природно-заповідного фонду України

Заповідники мішанолісової зони України. Рівненський Черемський природний заповідник, Поліський природні заповідники Національні природні парки мішанолісової зони України. Шацький та Деснянсько-Старогутський національні природні парки Заповідники лісостепової зони. Природні заповідники "Розточчя " ,"Медобори" та відділення Українського

степового природного заповідника «Михайлівська цілина». Національні природні парки лісостепової зони. Яворівський національний природний парк та «Подільські Товтри». Заповідники степової зони України. Біосферні заповідники "Асканія-Нова" ім. Ф.Е.Фальц-Фейна, Чорноморський та Дунайський. Природні заповідники "Єланецький степ", Дніпровсько-Орільський, Український степовий, Луганський. Національні природні парки степової зони: "Святі Гори" та Азово-Сиваський. Геграфічно-созологічні ознаки окремих регіональних ландшафтних парків, пам'яток природи, заповідних урочища та штучних об'єктів природно-заповідного фонду України в межах мішано лісової, лісостепової та степової природних зон України.

.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин										
	денна форма					заочна форма					
	усього	у тому числі				усього	у тому числі				
		лк	сем /пр.	лб	с.р.		лк	сем /пр.	лб	с.р.	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	
Змістовий модуль 1. Зміст заповідної справи та категорії природно-заповідного фонду України											
Тема 1. Зміст заповідної справи та її історія в Україні	16	2	2		12		20	2			18
Тема 2. Категорії об'єктів природно-заповідного фонду України	28	10	6		12	-	22	-		-	22
Разом за модуль	44	12	8		24	-	42	2	-	-	40
Змістовий модуль 2. Природоохоронна та рекреаційна діяльність на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України											
Тема 3. Природоохоронна діяльність на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України	22	4	4		14		18				18
Тема 4. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного	18	4	4		10	-	18	--	-	-	18

фонду											
Разом за модуль	40	12	8		24		36				36
Змістовий модуль 3. Об'єкти природно-заповідного фонду та міжнародне співробітництво України в галузі заповідної справи											
Тема 5. Структура ПЗФ України та її відповідність класифікації МСОП	16	2	4		10		16				16
Тема 6. Зонально-регіональний огляд об'єктів природно-заповідного фонду України	20	2	4		14	-	18	-	2	-	16
Разом за модуль	36	4	8		24	-	34	-	2		32
Усього годин	120	24	24		72	-	120	2	2	-	108

*Якщо передбачено навчальним планом

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
1	Не передбачено навчальним планом		

7. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
1	Історія заповідної справи в Україні	2	-
2-3	Характеристика категорій об'єктів природно-заповідного фонду України з високим рівнем заповідності та з функціональним зонуванням	4	-
4	Особливості категорій невеликих та штучно створених об'єктів у структурі природно-заповідного фонду України	2	-
5-6	Природохоронна діяльність об'єктів природно-заповідного фонду України	4	-
7-8	Рекреаційна діяльність об'єктів природно-заповідного фонду України	4	-
9-10	Характеристика заказників та заповідних урочищ в природних зонах України	4	-
11-12	Характеристика штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду України	4	2
Разом		24	2

8. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
1	Не передбачено навчальним планом		

11. Методи навчання

Група перцептивних методів: словесні (лекція, бесіда, інструктаж тощо), наочні (робота з картами, графіками, схемами, відеоматеріалом, презентації тощо). Практичні методи – проведення практичних робіт.

12. Методи контролю

Поточний контроль: усне опитування на практичних заняттях, перевірка письмового виконання практичних робіт, перевірка виконання самостійної роботи у формі питань контрольної роботи до розділів.

Модульний контроль: у формі тестування з тем змістового модуля.

Підсумковий контроль – залік.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль						Разом	Сума
РОЗДІЛ 1		РОЗДІЛ 2		РОЗДІЛ 3			
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	60	100
10	10	10	10	10	10		
Контроль самостійної роботи						40	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для іспит, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

15. Рекомендована література

Основна

1. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: Вид-во КНУ імені Т.Г.Шевченка, 2003. – 306 с.
2. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: [Навчальний посібник] / С.Ю. Попович – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
3. Сівак В.К. Заповідна справа : [Навчальний посібник] / В.К. Сівак, В.Д. Солодкий. – Чернівці : Зелена Буковина, 2001. – 208 с.
4. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Заповідна справа: [Навч. посібник] / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, В.Д. СОЛОДКИЙ, Ю.Г. МАСІКЕВИЧ, В.П. ШАПОРЕВ, В.Ф. МОІСЕЄВ – Харків: НТУ «ХПІ», 2002. – 240 с.
5. Фурдичко О.І. Заповідна справа в Україні : підручник / О.І. Фурдичко, В.К. Сівак, В.Д. Солодкий. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 336 с.

Додаткова

1. Андрієнко Т. Л., Байрак О. М., Залудяк М. І. та ін. Заповідна краса Полтавщини. – Полтава: ІВА “Астрея”, 1996. – 184 с.
2. Байрак О.М., Проскурня М.І., Стецюк Н.О. та ін. Еталони природи Полтавщини (розповіді про природного-заповідні території). – Полтава, Верстка, 2003. – 212 с.
3. Байрак О.М., Стецюк Н.О., Слюсар М.В. Наукова цінність ландшафтних заказників загальнодержавного значення Полтавської області // Заповідна справа в Україні. – 2002. – Т.8, вип.. 2. – С. 74-78.
4. Байрак О.М., Панасенко Т.В., Криворучко Т.В. Роль заповідних територій у проведенні тематичних екскурсій. // Роль навчальних та виробничих екскурсій у професійній підготовці майбутнього учителя природничих дисциплін: Збірник наукових праць .Всеукраїнський науково-практичний семінар: Полтава, 23-24 жовтня, 2003. – с.16-19.

5. Байрак О.М., Слюсар М.В., Стецюк Н.О. Роль гідрологічних заказників Полтавської області у збереженні біорізноманіття заплавної комплексу // Заповідна справа в Україні. – 2004. – Випуск 7)2). – С. 28-35.
6. Байдіков А. Ю. Природно-заповідний фонд - шлях виховання патріотизму та екологічної культури / А. Ю. Байдіков // Географія. - 2010. - № 7. - С. 29-30.
7. Гринчишин Н.М. Природно-заповідна справа : навч. посіб. / Н.М. Гринчишин. – Львів: ЛДУБЖД, 2008. – 224 с.
8. Гетьман В. Природний заповідник "Горгани" / В. Гетьман // Географія та основи економіки в школі. - 2010. - № 3. - С. 38-39.
9. Гетьман В. Природно-заповідна справа і мисливське господарство: компроміс чи взаємовиключення? / В. Гетьман // Краєзнавство, географія, туризм. Шкільний світ. - 2008. - № 36. - С. 10-12.
10. Остроушко О. Рівненський природний заповідник / О. Остроушко // Чумацький шлях. - 2011. - № 2. - С. 21-22.
11. Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття: Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю Канівського природно-заповідника (Канів, 9-11 вересня 2003 р.). – Канів, 2003. – 351 с.
12. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / Колектив авторів під ред. В.А. Онищенка і Т.Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.
13. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи : [Навчальний посібник] / Ю.М. Грищенко. – Рівне: РДТУ, 2000. – 239 с.
14. Давиденко В.М. Заповідна справа : Навчальний посібник для студентів екологічних, біологічних, природничих, лісівничих, агрономічних, зооінженерних факультетів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – 140 с.
15. Природно-заповідний фонд України: території та об'єкти загальнодержавного значення / Гол. ред. К.М. Ситник. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2009. – 332 с.
16. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація) : монографія / Л.П. Царик. – Тер-нопіль: «Підручники і посібники», 2009. – 320 с.
17. Природно-заповідний фонд Харківської області // О.В. Клімов, О.Г. Вовк, О.В. Філатова. – Х. : Райдер, 2005. – 304 с.

Інформаційні ресурси

Андронов В.А. Заповідна справа: навч. посіб. / В.А. Андронов, Є.О. Варивода, Г.В. Тітенко. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – 204 с.

Борейко В.Е. Історія заповідної справи в Україні. – К. Наука, 2002. – 272 с.
<https://read.in.ua/book112004/>

Дуднікова І.І. Концепція заповідної справи: сутність, значення, основні тенденції становлення і формування // І.І. Дуднікова // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2012. № 50. – С. 231-242

Ковальчук А.А. Заповідна справа: Навч. посіб. / А.А. Ковальчук, - Ужгород: Вид-во «Ліра», 2002, - 328 с.